**Conceptualization of the Axiological Opposition
good – evil (خوبی xubi – بدی badi)
in the Consciousness of Persian Native Speakers**

**Концептуалізація аксіологічної опозиції
добро – зло (خوبی xubi – بدی badi)
у свідомості носіїв перської мови**

Olena Mazepova

Dr. Sc. in Philology,
Associate Professor

Олена Мазепова

доктор філологічних наук,
доцент

E-mail: mazepova.olen@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0405-9128>

Scopus ID: 57221476765

Taras Shevchenko National

University of Kyiv,

Institute of Philology

✉ 14, Taras Shevchenko blvd., Kyiv,
Ukraine, 01601

Київський національний

університет імені Тараса

Шевченка, Інститут філології

✉ бул. Т. Шевченка, 14, Київ,
Україна, 01601

Original manuscript received October, 08, 2019

Revised manuscript accepted March, 22, 2021

ABSTRACT

The objective of the article is to determine the conceptual content of the axiological opposition «good-evil» in the Persian language consciousness based on the cognitive interpretation of the results of psycholinguistic experiment held among the Persian native speakers.

Methods of the research. Two methods of psycholinguistic analysis of word's semantics have been used, viz.: free associative experiment and the method of direct interpretation of a word meaning. In total 102 persons of different age and social status took part in the experiment. Associative fields of the explored concepts were

established based on the results of processing data collected during the 1st stage of the experiment; and their semantic fields were determined after analysis of unabridged predications in the course of semantization of proposed words. Result data were processed using special method of grouping language material based on content-analysis: the benchmark words repeated in the answers of different participants were taken as units of the analysis and regarded as key concept features. At the final stage of the analysis there was performed cognitive interpretation of the data after the principle of «construing» the meaning of linguistic expressions stipulated by Ronald Langacker.

Results. The results of the experiment revealed that the axiological opposition «good-evil» conceptualized in the Persian language consciousness has both universal and ethno-specific features. Moreover, prevailing of the former demonstrates that in the mentality of the Persian native speakers the idea of good and evil totally corresponds to the universal human worldview, where these moral and ethic categories serve as a basis for the system of the personal values.

Conclusions. It was concluded that using the methods of cognitive- and psycholinguistics – the two up-to-date linguistic streams – for examining particularities of conceptualization of different fragments of internal and external human's world by representatives of various ethno-cultural societies, is the best way to determine a set of universal and ethno-specific features inherent in both processes of associating of respondents and the content structure of the examined concepts.

Key words: axiological opposition, psycholinguistic experiment, stimulus, respond, conceptual structure, cognitive interpretation.

Вступ

Опозиція *добро – зло* відноситься до універсальї людського мислення, оскільки неможливо собі уявити культуру, в якій би не існувало уявлення про «добре» і «погане». Можна з упевненістю стверджувати, що здатністю розрізняти морально-етичні категорії добра і зла, так само як давати оцінку об'єктам і явищам навколишньої дійсності по шкалі *добре/погане*, володіють представники всіх лінгвокультур світу. Однак такі когнітивні процеси завжди позначені певною етнокультурною специфікою, виявити яку дозволяють сучасні експериментальні методи дослідження, розроблені передусім у психолінгвістиці.

У колі науковців нині не викликає сумніву той факт, що при вивченні і моделюванні концептуальних структур людської свідомості застосування психолінгвістичних методів дає найкращі

результати, оскільки це дозволяє виявити психологічну релевантність результатів, отриманих іншим шляхом (Talmi, 2000; Стернин, 2007). Вважають, що

«саме психолінгвістичні експерименти, в першу чергу асоціативний експеримент, уможливають доступ до мовної свідомості носіїв мови і опису мовної картини світу» (Уфимцева та ін., 2016).

З розвитком когнітивно-дискурсивного підходу в лінгвістиці стало зрозуміло, що структури знання, думки, вірування, уявлення, що «стоять» за реальним мовленням мовця, нерозривно пов'язані з процесом оцінювання; що людська свідомість є аксіологічною за своєю природою (Серебренникова, 2011: 17). Оскільки в основі категорій добра і зла лежить поняття цінності або оцінки, їх відносять до аксіологічних концептів, всередині яких вони разом з такими двополюсними опозиціями, як «гріх – добродіє», «правда – неправда», утворюють групу етико-філософських концептів (Привалова, 2005: 200).

Двополюсність, або бінарність людського мислення є найдавнішим засобом категоризації дійсності. Вважають, що дослідження цього феномена у світовій гуманітаристиці започаткував російський вчений В. Пропп своєю працею «Морфологія казки» (1928 р.) (Dundes, 1997: 39). Принцип бінарності був основоположним у працях представників структурної лінгвістики, від яких його запозичив французький антрополог Клод Леві-Строс, поклавши в основу своєї концепції структурної антропології. У своїх роботах учений неодноразово наголошував на визначальній ролі бінаризму у структурі міфологічного мислення людини (Levi-Strauss, 1995). Російські вчені В. Іванов і В. Топоров під час реконструкції давньослов'янської семіотичної системи визначили низку бінарних опозицій, які, на їхній погляд, були реалізаціями однієї головної опозиції – «протиставлення позитивного та негативного стосовно колективу та людини» (Іванов & Топоров, 1965: 64). Т. Гамкрелідзе і В. Іванов, реконструюючи лексико-семантичну систему індоєвропейської прамови, відзначали, що соціальній організації давнього індоєвропейського суспільства був притаманний дуальний характер, який накладав глибокий відбиток на характер всього духовного життя давніх індоєвропейців і визначав

бінаризм, двоїстість у багатьох сферах релігійних і міфологічних уявлень та деяких рис моделі реального світу (Гамкрелідзе & Иванов, 1984: 776).

Двоїстість як принцип організації Всесвіту була притаманна й архетипному мисленню давніх іранців, що знайшло найяскравіший вияв у їхній релігійній системі – зороастризмі. Як зазначав С. Соколов,

«найхарактернішою рисою зороастризму, що впадає в око при першому ж ознайомленні, є його різко виражений дуалізм – визнання у світі двох начал, доброго і злого, боротьба котрих і складає сенс існування світу» (Соколов, 1997: 13).

Особливістю цієї боротьби в зороастризмі є те, що уособлені поняття Добра і Зла, які протистоять одне одному, корелюють із поняттями Правди і Брехні таким чином, що Добро і Правда, з одного боку, під проводом бога Агура-Мазди (букв. Мудрий Господь) борються разом проти Зла і Брехні, з другого боку, воїнство яких очолює злий дух Ангра-Манью (букв. Зла Думка) (див. дет.: Бойс, 2003).

Як засвідчив огляд сучасної мовознавчої літератури, проблематика бінарних опозицій продовжує перебувати у фокусі уваги лінгвістів.

В контексті застосування психолінгвістичних методів у дослідженнях лінгвокогнітивного спрямування варто відзначити статтю S. Martinek «LIGHT and DARK: oppositional metaphor as the interaction of cognitive mechanisms» (2019), в якій висвітлено результати емпіричного дослідження структури бінарної опозиції «світлий – темний» у свідомості носіїв української мови із застосуванням методу асоціативного експерименту. Отримані дані дали змогу авторці висувати про наявність у концептуальній системі мовців підґрунтя для метафоричного обміну між відповідними доменами, у процесі якого позитивно і негативно марковані члени аналізованої опозиції слугують для метафоричного позначення корелятивних членів інших бінарних опозицій.

Подібну думку розвивають С. Forceville і Т. Renckens у статті «The ‘good is light’ and ‘bad is dark’ metaphor in feature films» (2013), в якій зазначають, що бінарна опозиція «світло – темрява» володіє метафоричною здатністю структурувати ДОБРЕ та ПОГАНЕ,

прояви чого можна спостерігати у різноманітних дискурсах масової комунікації. Оскільки найяскравіше це виявляється у кіномистецтві, дослідники аналізують вказані концептуальні метафори на матеріалі трьох художніх фільмів.

Психолінгвістичний експеримент для дослідження семантичних опозицій використовує в своїх роботах польська дослідниця N. Mikołajczak-Matyja. Зокрема, у статті «The prototypicality of semantic opposition in the light of linguistic studies and psycholinguistic experiments» (2018) вона доводить придатність теорії прототипів для дослідження семантичних опозицій і за результатами психолінгвістичного експерименту приходить до висновку, що в свідомості носіїв мови семантичні опозиції концептуалізуються саме за прототиповим принципом, а це дозволяє виділити в їхній структурі ядро, приядерну зону, периферію і помежову зону категорії.

Дослідники К. Подсевак, І. Серякова і О. Франко (Podsievak, Sieriakova & Franko, 2020) провели лінгвокогнітивне дослідження бінарної опозиції «Людина – Техніка» на матеріалі художніх творів Р. Бредбері, в якому розкрили сутність цієї опозиції як інструменту побудови науково-фантастичної моделі світу в текстах автора і описали її структуру в межах трьох параметрів: просторово-часові координати, причинно-наслідкові зв'язки та валоративні показники.

У низці лінгвістичних робіт феномен опозиції традиційно використовується для дослідження антонімії (Koch, 2008; Strati & Aleksander, 2014; Lobanova, van der Kleij & Spenader, 2010; Murphy, Jones & Koskela, 2015; Paradis, Willners & Jones, 2009; Kostić, 2015; Davies, 2012). Наприклад, Е. Коху у статті «Complementary Oppositions in the Construal of Self and Others» (2008) розглядає компліментарні опозиції прикметників з погляду не лише їхньої функції бути антонімами і слугувати засобом конструювання самоідентичності людини та відмежування Себе від Інших, а й здатності повідомляти певну інформацію про свого партнера по опозиції.

В журналах психолінгвістичного спрямування тема бінарних опозицій так само привертає увагу науковців. Її розкриття, зокрема, спостерігаємо в статті В. Тилец і Т. Краснянської (Тылец & Краснянская, 2020), присвяченій дослідженню бінарних концептів БЕЗПЕКА і НЕБЕЗПЕКА в мовній свідомості студентів, а також

у статті Н. Чулкиної і Н. Кольцової (Чулкина & Кольцова, 2019), в якій зіставляються концептуальні поля БОГАТСТВО і БІДНІСТЬ в китайській і російській лінгвокультурах. Аналізу структури тих самих концептів в мовній свідомості росіян присвячена стаття К. Ощепкової (2014). У роботах С. Нікітіної (Никитина, 2017) та Т. Нікаєвої (Никаева, 2016) розглядається специфіка функціонування опозиції «свій – чужий» в мовній свідомості різних груп населення Росії, зокрема в першій статті – трьох російських конфесіональних груп, а в другій – росіян і якутів, представлених студентами і учнями старших класів шкіл м. Якутськ. Найбільш близькою до теми нашого дослідження є розвідка О. Чернишової (Чернышова, 2018), яка вивчає оціночні асоціативні домінанти російської мовної свідомості в динамічному аспекті і приходить до висновку, що найяскравішими з них постають слова «добре» та «погано».

Огляду досліджень бінарних концептів в сучасній лінгвоконцептології присвячено статтю С. Щербіної та Н. Гоци (2014), в якій спостережено, що на рівні дисертаційних робіт нині вже існує опис таких бінарних концептів, як: GLORY / DISGRACE, SUCCESS / FAILURE, GOOD / EVIL, ДОБРО / ЗЛО, ПРЕКРАСНИЙ / ПОТВОРНИЙ, ЛЮБОВЬ / НЕНАВИСТЬ, ДРУГ / ВРАГ, СВІЙ / ЧУЖИЙ, ЖИТТЯ / СМЕРТЬ, ЛЕГКИЙ / ВАЖКИЙ, МУДРОСТЬ / ГЛУПОСТЬ та ін.

Отже, можна стверджувати, що дослідженню бінарних опозицій у сучасному мовознавстві приділяється значна увага, причому більшість таких студій здійснюється в річищі двох напрямів – психолінгвістики та когнітивної лінгвістики. Наше дослідження концептуалізації бінарної опозиції *добро – зло* у свідомості носіїв перської мови так само виконано із застосуванням методологічного апарату цих лінгвістичних напрямів.

Метою цієї розвідки є встановлення концептуального змісту бінарної аксіологічної опозиції *добро – зло* у перській мовній свідомості на основі проведеного з носіями перської мови психолінгвістичного експерименту та когнітивної інтерпретації його результатів. Актуальність дослідження полягає в поєднанні інструментарію двох мовознавчих напрямів – когнітивної та психолінгвістики – у процесі реконструкції бінарної концептуальної структури у свідомості носіїв перської мови і культури. Новизна дослідження зумовлена тим, що вперше методологічний апарат

зазначених напрямів залучений до вивчення вказаної аксіологічної опозиції на матеріалі перської мови.

Методи та методики дослідження

У дослідженні використано два методи психолінгвістичного аналізу семантики слова: вільний асоціативний експеримент, який на сьогодні є однією з найбільш опрацьованих технік, та метод прямого тлумачення або розгорнутої дефініції слів (Белянин, 2003: 77–78; Бутакова, 2012: 199).

На першому етапі респондентам був запропонований перелік із 20 слів, серед яких були і слова, що вербалізують аксіологічні концепти ДОБРО і ЗЛО, з проханням прореагувати на кожне з них першим словом, що спаде на думку. Під час оброблення результатів асоціативного експерименту (далі – АЕ) ми спиралися на розробки О. Залевської (Залевская, 2011) та О. Горошко (2001). Після того, як на підставі аналізу отриманих реакцій було сформовано асоціативне поле (далі – АП) досліджуваних концептів, всі асоціати було розкласифіковано за тематичним принципом, тобто розподілено по групах понять, які вони відображали.

На другому етапі був застосований метод прямого тлумачення або розгорнутої дефініції слів, коли респондентам було запропоновано пояснити, що для них означають подані в переліку слова. Таким чином, внаслідок проведення другого етапу експерименту із семантизації запропонованих слів ми розраховували отримати детальнішу інформацію щодо концептуального змісту досліджуваних абстрактних понять. На підставі аналізу поданих розгорнутих предикацій було сформовано семантичне поле (далі – СП) відповідних концептів.

В основу оброблення експериментальних даних покладена особлива методика групування мовного матеріалу, базована на застосуванні контент-аналізу (про специфіку його використання в лінгвістиці див.: Баранов, 2001: 247–279), згідно з якою одиницями аналізу поставали опорні слова, що повторювалися у відповідях різних опитуваних і розглядалися нами як ключові концептуальні ознаки. Усі отримані під час АЕ реакції об'єднувалися в групи за принципом семантичної близькості або дериваційних відношень. Розгорнуті тлумачення також розподілялися по «семантичних

рубриках», до складу яких входили близькі за значенням мовні одиниці, причому як окремі слова, так і словосполучення, сегменти речень або цілі висловлювання. У процесі такої рубрикації ми спиралися на розроблене в когнітивній лінгвістиці положення про особливості когнітивної інтерпретації результатів АЕ, під час якої асоціати «інтерпретуються як мовні репрезентації певних когнітивних ознак, що утворюють зміст концепту» (Стернин, 2007: 40).

Завершальним етапом аналізу стала узагальнююча когнітивна інтерпретація даних, отриманих у ході обох етапів експерименту. Основу цієї процедури складають когнітивні операції, визначені основоположником когнітивної граматики Р. Ленекером як фактори «конструювання (construing)» змісту мовного виразу (Langacker, 2008: 55; Жаботинская, 2013: 65). Найвагомим у цьому процесі є фактор *проміантності*, який визначається як акцентованість, виділеність тих елементів, на які ми звертаємо найбільшу увагу. На акцентованість компоненту вказує кількісний показник – число контекстів, в яких він фігурує (Жаботинская, 2013: 65).

Вибірка

У ролі респондентів виступили студенти Тегеранського університету, студенти Іранського університету «Паяме нур», співробітники Міжнародного фонду Сааді, який займається координацією питань стажування студентів і викладачів перської мови в Ірані, та члени їхніх родин, іранські знайомі і колеги автора статті. Загальна кількість учасників експерименту склала 102 особи, з яких студентів віком від 20 до 30 років – 72 особи, співробітників та інших учасників експерименту віком від 30 до 40 років – 24 особи, віком від 40 до 60 – 6 осіб. Гендерний склад аудиторії: 62 особи – жіночої статі, 40 осіб – чоловічої статі. Всі учасники виявили добровільну згоду на участь в експерименті і подальшу обробку його результатів у наукових цілях.

Результати та дискусії

АП слова-стимулу структуровано традиційно – від стимулу до реакції, з фіксацією спочатку ядра (найбільш частотних реакцій),

потім – периферії (малочастотних та одиничних). У дужках указано кількість респондентів, які видали саме таку реакцію на пред'явлений стимул. Оскільки було вирішено об'єднати всі асоціати за принципом семантичної близькості або дериваційних відношень, то всі слова-реакції, що перебували між собою у відношеннях синонімії або похідності й передавали одне поняття, були об'єднані до однієї групи. У поданих нижче АП слів-стимулів *خوبی* **xubi** 'добро' та *بدی* **badi** 'зло' спочатку наведені асоціати, згруповані за вказаним принципом, а потім – одиничні реакції.

АП слова-стимулу *خوبی* **xubi** 'добро'

I – Реакції, об'єднані за принципом семантичної близькості або дериваційних відношень:

доброта (14): *mehrabāni* 'доброта', 'сердечність' (12), *mehrabān* 'добрий', 'ніжний' (1), *mehr* 'доброта', 'прив'язаність' (1); **пов'язане з добрим (11):** *xubi* 'добро' (2), *niki* 'добро' (2), *nik* 'гарний', 'добрий' (1), *kār-e nik* 'добра справа' (1), *nikukāri* 'доброчинність' (1), *behtarin kār* 'найкраща справа' (1), *behtarin vijegi* 'найкраща риса' (1), *hamiše xub* 'завжди гарний' (1), *bad nabudan* 'не бути поганим' (1); **матір (10):** *mādar* 'мати' (8), *mādar-am* 'моя мати' (1), *mādar xubi-ye motlaq ast* 'мати – абсолютне добро' (1); **любов, дружнє ставлення (9):** *mohabbat* 'любов', 'дружнє ставлення' (3), *dust dāstan* 'любити' (3), *bā mohabbat budan* 'бути дружнєлюбним' (1), *dust* 'друг' (1), *ešq* 'кохання' (1); **члени родини (5):** *pedar-o mādar* 'батьки' (2), *pedarbozorg* 'дідусь' (1), *hamsar* 'чоловік/дружина' (1), *mas'ud (šouhar-am)* 'Масуд (мій чоловік)' (1); **краса (5):** *zibā* 'гарний' (3), *zibāyi* 'краса' (2); **людяність (5):** *ensāniyyat* 'людяність' (3), *ensān* 'людина' (1), *ensān budan* 'бути людиною' (1); **правда і щирість (4):** *rāsti* 'правда' (2), *sadāqat* 'правдивість', 'щирість' (2); **чистота (3):** *pāki* 'чистота' (3); **світло (3):** *nur* 'світло' (2), *roušani* 'світло' (1); **допомога (3):** *komak* 'допомога' (2), *komak kardan* 'допомогати' (1); **Бог (2):** *xodā* 'Бог' (2); **посмішка (2):** *tabassom* 'посмішка' (1), *labxand* 'посмішка' (1); **погане (2):** *badi* 'зло' (1), *bad-e age bijā bāše* 'погано, якщо недоречно' (1);

II – Одиничні реакції:

ārāmeš 'спокій', *axlāq* 'мораль', *ehterām* 'повага', *ostād* 'викладач', *baxšeš* 'великодушність', *barāye digar-i* 'для іншого', *behešt* 'рай', *xāheš* 'прохання', *saādat* 'щастя', *sefid* 'білий', *fāteme zahrā*

‘Фатеме Загра’*, *qermez* ‘червоний’, *kamyāb* ‘рідкісний’, *gozašt kardan* ‘поступатися’, *mardānegi* ‘шляхетність’, *mardom* ‘люди’, *man* ‘я’, *nesbiyyat* ‘відносність’, *hadye dādan* ‘дарувати’, *hoveydā* ‘ясний, очевидний’.

Відмови (3). Загалом: 98+3.

АП слова-стимулу **بَدِ badi** ‘зло’

I – Реакції, об’єднані за принципом семантичної близькості або дериваційних відношень:

погане (21): *zešt* ‘поганий’, ‘огидний’ (10), *zešti* ‘огидність’ (7), *čehre-ye zešt* ‘огидне обличчя’ (1), *bad-e* ‘погано’ (1), *badsefat* ‘мерзотний’ (1), *šarārat* ‘зло’, ‘школа’ (1); **чорне (10):** *siyāh* ‘чорний’ (5), *siyāhi* ‘чорнота’ (5); **добро (6):** *xubi* ‘добро’ (4), *xub* ‘гарний’ (1), *niki* ‘добро’ (1); **ненависть (6):** *nefrat* ‘ненависть’ (5), *tanaffor* ‘ненависть’ (1); **пригноблення (6):** *āzār* ‘мука’, ‘страждання’ (3), *zolm* ‘гноблення’ (2), *setam* ‘гноблення’ (1); **знущання(4):** *aziyyat* ‘знущання’ (3), *aziyyat kardan* ‘заважати’, ‘знущатися’ (1); **ворог (4):** *došman* ‘ворог’ (4); **бруд (4):** *palidi* ‘бруд’ (4); **темрява (3):** *tiregi* ‘темрява’ (2), *tāriki* ‘темрява’ (1); **зрада (3):** *xiyānat* ‘зрада’ (2); *bivafāyi* ‘невірність’ (1); **віддаленість (3):** *dur* ‘далекий’ (1), *duri* ‘далекість’ (1), *fāsele* ‘відстань’ (1); **неправда (2):** *doruq* ‘неправда’ (2); **непривітність (2):** *nātehrahāni* ‘непривітність’, ‘недружелюбність’ (2);

II – Одиначні реакції:

ahriman ‘Агриман’**, *edbār* ‘нещастя’, *badi* ‘фігура мовлення’, *barādar* ‘брат’, *bi axlāqi* ‘аморальність’, *tabāhi* ‘розбещеність’, *harāb* ‘зруйнований’, ‘зіпсований’, *dust* ‘друг’, *div* ‘дев’ (злий дух), *zibā* ‘гарний’, *šeytān* ‘диявол’, *asabāniyyat* ‘знервованість’, *qoul* ‘чудовисько’, *gonāh* ‘гріх’, *lāzem-e* ‘необхідне’, *nārāhatkonande* ‘те, що турбує’, *nāsāzgāri* ‘несумісність’, *nāmolāyemāt-e zendegi* ‘неприємності життя’, *nesbiyyat* ‘відносність’, *nemixāham* ‘я не хочу’, *hitler* ‘Гітлер’.

Відмови (6). Загалом: 95+6.

Під час тематичної класифікації ми виключили з розгляду три фонетичні реакції: дві з них – на слово-стимул **xubi** (простий

* Фатеме Загра – дочка пророка Мохаммада, дружина четвертого халіфа Алі та мати двох шиїтських імамів – Хасана та Хосейна; у іранців-шиїтів вважається мученицею і уособленням жіночих чеснот.

** Злий дух в зороастризмі, те саме, що Ангра-Манью.

повтор слова-стимулу) та одну – на слово-стимул **badi** (схоже за фонетичним складом арабське слово **badi** зі значенням ‘фігура мовлення’), а тому виходили з загальної кількості ненульових реакцій на слово-стимул **xubi** – 96, а на слово-стимул **badi** – 94. Нам вдалося виділити такі групи понять, що лежать в основі отриманих реакцій: «абстрактні поняття», «об’єкти та явища фізичного світу», «релігійні поняття», «емоції та почуття», «конкретні люди», «характеристики та стани людини» (див. табл. 1). Під час рубрикації ми абстрагувалися від частиномовної належності слів: наприклад, слова **zibāyi** ‘краса’ і **zibā** ‘гарний’ були об’єднані в одну підгрупу «краса», слова **pāki** ‘чистота’ і **pāk** ‘чистий’ – у підгрупу «чистота» тощо.

Таблиця 1. Тематична класифікація ненульових реакцій на слова-стимули **xubi** ‘добро’ – **badi** ‘зло’

№	Тематична група	Реакції	всього	%
АП xubi ‘добро’				
1	Абстрактні поняття	niki ‘добро’ (9), zibāyi ‘краса’ (5), rāsti ‘правда’ (4), pāki ‘чистота’ (3), badi ‘зло’ (2), kamyāb ‘рідкісний’ (1), nesbiyyat ‘відносність’ (1), hoveyda ‘ясний’, ‘очевидний’ (1)	26	27.08
2	Об’єкти та явища фізичного світу	nur ‘світло’ (3), sefid ‘білий’ (1), qermez ‘червоний’ (1)	5	5.21
3	Релігійні поняття	xoda ‘Бог’ (2), behešt ‘рай’ (1)	3	3.13
4	Емоції та почуття	mohabbat ‘любов’, ‘дружнє ставлення’ (9), tabassom ‘посмішка’ (2), saadat ‘щастя’ (1)	12	12.50
5	Конкретні люди	mādar ‘мати’ (10), pedar-o mādar ‘батьки’ (2), hamsar ‘чоловік/дружина’ (2), pedarbozorg ‘дідусь’ (1), ostād ‘викладач’ (1), fāteme zahrā ‘Фатеме Загра’ (шиїтська мучениця) (1), mardom ‘люди’ (1), man ‘я’ (1)	19	19.79
6	Характеристики та стани людини	mehrabāni ‘доброта’ (14), ensāniyyat ‘людяність’ (5), komak ‘допомога’ (3), ārāmeš ‘спокій’ (1), axlāq ‘мораль’ (1), ehterām ‘повага’ (1), baxšeš ‘великодушність’ (1), barāye digar-i ‘для іншого’ (1), xāheš ‘прохання’ (1), gozašt kardan ‘поступатися’ (1), mardānegi ‘шляхетність’ (1), hadye dādan ‘дарувати’ (1)	31	32.29
Разом реакцій			96	100

АП badi 'зло'				
1	Абстрактні поняття	zešti 'огидність' (21), xubi 'добро' (6), palidi 'бруд' (4), duri 'віддаленість' (3), doruq 'неправда' (2), xarāb 'зруйнований' (1), zibā 'гарний' (1), lāzeme 'необхідність' (1), nāsāzgāri 'несумісність' (1), nāmolaḡemāt-e zendegi 'неприємності життя' (1), nesbiyyat 'відносність' (1)	42	44.68
2	Об'єкти та явища фізичного світу	siyāhi 'чорнота' (10), tīregi 'темрява' (3)	13	13.83
3	Релігійні поняття	ahriman 'Агріман' (1), div 'дев' (злий дух) (1), šeytān 'диявол' (1), qoul 'чудовисько' (1), gonāh 'гріх' (1)	5	5.32
4	Емоції та почуття	nefrat 'ненависть' (6), edbār 'нещастя' (1)	7	7.45
5	Конкретні люди	došman 'ворог' (4), barādar 'брат' (1), dust 'друг' (1), hitler 'Гітлер' (1)	7	7.45
6	Характеристики та стани людини	āzār 'мука', 'страждання' (6), aziyyat 'знущання' (4), xiyānat 'зрада' (3), nāmehrabāni 'непривітність' (2), biāxlāqi 'аморальність' (1), tabāhi 'розбещеність' (1), asabāniyyat 'знервованість' (1), nārāhatkonande 'те, що турбує' (1), nemixāham 'я не хочу' (1)	20	21.27
Разом реакцій			94	100

Отже, подані у таблиці 1 обчислення асоціатів дозволяють скласти уявлення про співвідношення понятійних сфер, за допомогою яких були осмислені респондентами обидва члени досліджуваної опозиції. Прикметно, що у тематичній групі «Релігійні поняття» на слово-стимул **badi** 'зло' зафіксовано три реакції, що експлікують номени давньоіранської міфології (**ahriman** 'Агріман', **div** 'дев', **qoul** 'чудовисько').

Відсотуковий розподіл асоціацій за тематичною класифікацією наочно представлений на рис. 1.

Тепер звернемося до аналізу СП, сформованих на підставі вільних тлумачень слів-стимулів **xubi** 'добро' і **badi** 'зло', і запропонуємо когнітивну інтерпретацію отриманих даних з метою визначення змісту відповідних концептів.

СП слова-стимулу خوبی **xubi** 'добро'

I – Тлумачення, об'єднані за принципом семантичної близькості:

стосунки з іншими (24): *komak be digarān* 'допомога іншим' (5), *xubi kardan be digarān* 'робити добро для інших' (2), *bārāye digarān*

Рисунок 1. Відсотковий розподіл асоціацій за тематичною класифікацією

ahamīyyat qāyel budan ‘приділяти увагу іншим’ (2), *ehterām gozāštan be digarān* ‘повага до інших’ (2), *gozašt kardan* ‘поступатися’ (2), *āzār nadādan-e digarān* ‘не примушувати страждати людей’ (2), *ravābet-e motaqābel-e har šaxs bā šaxs-e digar* ‘взаємовідносини людини з іншими’ (1), *baxšidan-e hess-e xub-o matbu’ be hod va digari* ‘створення приємного відчуття для себе та інших’ (1), *xedmat bedun-e češmdāšt be tamām-e maxluqāt* ‘служіння всім створінням без очікування взаємного’ (1), *bar āvardan-e xāste-ye digari dar hadd-e emkān* ‘здійснення бажання іншої людини в міру можливості’ (1), *tavānāyi-ye afzāyeš-e šur-o šouq-e zendegi dar ādamhā* ‘здатність примножувати радість в людях’ (1), *xāstan-e behtarinhā barāye digarān* ‘бажання найкращого для інших’ (1), *xod-rā control kardan dar lahze-ye asabāniyyat* ‘стримувати себе під час гніву’ (1), *ensāndusti* ‘любов до людей’ (1), *az xod gozaštegī* ‘самопожертва’ (1); **доброта (11)**: *mehrabān budan* ‘бути добрим’ (4), *mehrabāni* ‘доброта’ (3), *mehrabāni kardan* ‘робити добро’ (2), *lotf* ‘милість’, ‘благодіяння’ (1), *letāfat* ‘ніжність’ (1); **характер людини (9)**: *šaxsiyyat-e nāmotanāqez-i dāštan* ‘мати несуперечливу особистість’ (1), *xošmaneshi* ‘гарний характер’ (1), *axlāq-e monāseeb* ‘гарний характер’ (1), *tamām-e fāktorhā-ye mosbat marbut ve axlāq-e bašar* ‘усі позитивні фактори, притаманні характеру людини’ (1), *šāzgār budan* ‘бути сумісним’ (1), *qāte’ budan* ‘бути рішучим’ (1), *sefat-e bārez va mosbat* ‘яскраво позитивна риса’ (1), *kerāmat* ‘великодушність’ (1), *ma’refat dāštan* ‘мати мудрість’ (1); **гарні вчинки і поведінка (8)**: *kār-i ke bedune tavaqqo’ va češmdāšt az digarān anjām šavad* ‘вчинок, який робиться без очікування компенсації від інших відплати’ (1), *tamām-e raftārhā va amāl-i ke*

natije-ye xubi dāšte bāšad ‘всі дії, що мають гарний результат’ (1), *xubi kardan va be baqiye xubi-rā yād dādan* ‘робити добро і вчити добру інших’ (1), *kār-e nik va dorost anjām dādan* ‘робити гарні, правильні вчинки’ (1), *kār-o amal-e dorost-i ke ostovār bar manfe’at-e hamegāni bāšad* ‘правильні вчинки, засновані на загальній користі’ (1), *nešān dādan-e rāftār-e saxt* ‘демонструвати строгу поведінку’ (1), *karhā-yi ke ādam-rā be pašimāni narasānad* ‘вчинки, які не примушують людину шкодувати’ (1), *har ān če vojdan-e ādam-i be u miguyad* ‘все, що підказує людині її совість’ (1); **все гарне й приємне (7):** *čiz-i ke barāye hamegān xošāyand ast* ‘те, що для всіх приємне’ (2), *xeyr-o niki* ‘добро’ (1), *tamām-e behtarinhā-ye donyā* ‘все найкраще у світі’ (1), *xub budan* ‘бути гарним’ (1), *nik budan* ‘бути гарним’ (1), *ya’ni in ke ham to xub zendegi koni ham atrāfyān-e to* ‘коли й ти гарно живеш, і твої оточуючі’ (1); **пов’язане з релігією (6):** *baxš-i az vāqe’iyyat ast mortabet bā xāst-e hodā* ‘частина дійсності, яка пов’язана з тим, чого хоче Бог’ (1), *a’māl-i be dasturāt-e hodā* ‘вчинки за наказом Бога’ (1), *ān če fetrat-e hodā-rā dārad* ‘те, що має божественну природу’ (1), *anjām-e kārī barāye xošnudi-ye hodā* ‘те, що робиться для задоволення Бога’ (1), *ān su mazhab ke ensānhā(-rā) be yekdigar enteqāl midehad* ‘та частина релігії, яка єднає людей’ (1), *ruhāni* ‘духовний’ (1); **правда (5):** *sadāqat* ‘правда’, ‘щирість’ (3), *rāsti* ‘правда’ (1), *rāstguyi* ‘правдивість’ (1); **спокій (3):** *ārāmeš* ‘спокій’ (1), *ān če ārāmeš dehad* ‘те, що дає спокій’ (1), *ārām* ‘спокійний’ (1); **відносність (3):** *mafhum-i nesbi-st* ‘поняття відносне’ (2), *xubi-ye motlaq vojud nadārad* ‘абсолютного добра не існує’ (1); **очевидність (2):** *badihi-st* ‘це очевидно’ (2); **має бути в міру (2):** *bāyad be andāze bāše* ‘має бути в міру’ (1), *xeyli xubi xub nist* ‘багато добра не добре’ (1); **мало (2):** *dar ādamhā-ye in zamān kam-ast* ‘мало в людях цього часу’ (1), *besyār kamrang va kam ahammiyyat šode-ast* ‘стало дуже непомітним і не важливим’ (1); **любов (2):** *mohabbat* ‘любов’ (1), *dust dāstan-e yekdigar* ‘любити одне одного’ (1);

II – Одиничні тлумачення:

bačče ‘дитина’, *pākize* ‘чистий’, *pedar-am* ‘мій батько’, *xubi če karde-im ke tā ruzi niku dehand mozd-e a’māl-e mā-rā?* ‘Що ми зробили доброго, щоб нам колись відплатили тим самим?’, *mesl-e nasim-ast ke be surat mixorad va migozarad va asar-eš barāye hamiše bāqi mīmānad* ‘наче вітерець, який повіє нам в обличчя і полетить

далі, а слід від нього залишається назавжди'; *mesl-e yek gol-e xošbu-st ke har jā bāšim atr-e ān sāte' mišavad* 'наче пахуча квітка, яку чути всюди, де б ми не були'.

Відмови (7). Загалом: 90+7.

Тепер на підставі сформованих АП і СП слова-стимулу **xubi** 'добро' перейдемо до когнітивної інтерпретації змісту відповідного концепту. При цьому виходимо з загальної кількості усіх реакцій і тлумачень **188**. Отже, за результатами проведеного психолінгвістичного експерименту концепт **xubi** ДОБРО у мовній свідомості іранських респондентів має такий зміст:

«ДОБРО – це гарне начало в людському житті (61). Це передусім людська доброта (25), деякий узагальнений позитивний бік людської сутності, що виявляється у відповідних рисах характеру (19), прагненні до правди (9), гарних вчинках і поведінці (8). **У стосунках з іншими (43)** добро виявляється передусім у любові й дружньому ставленні (12), бажанні допомогти ближньому (8). Добро – це повага й увага до людей (5), поступливість (3), бажання робити для них щось корисне (3). Бути добрим – це не ображати й не примушувати людей страждати (2), а навпаки бажати їм тільки найкращого (1), створювати для них відчуття приємного (1), сприяти здійсненню їхніх бажань (1), не чекаючи прохання по допомогу (1), дарувати (1) та примножувати радість (1), тобто служити їм без очікування взаємного (1). У взаємовідносинах з ними (1) потрібно контролювати себе під час гніву (1), йти на самопожертву (1). **Добро – це все, що є найкращого у світі (37):** все те гарне й приємне, що є у нашому житті (18), краса (5), чистота (4), спокій (4), світло (3), посмішки (2), щастя (1). **Добро – це основа родинних відносин (16):** воно йде від матері (10) та інших членів родини (6). **Добро пов'язане з релігійними уявленнями (9),** бо воно йде від Бога (2), має духовну (1), божественну (1) природу, відповідає тому, чого хоче Бог (1), що робиться для його задоволення (1) та за його наказом (1), щоб потрапити до раю (1). Добро – це та частина релігії, яка єднає людей (1). Разом із цим добро – поняття відносне (4), хоча для декого й очевидне (3), адже зло (2) завжди поруч. Його мало (3), але це й непогане, бо добра має бути в міру (2). Щоб розраховувати на добре ставлення інших, треба самому бути добрим (1). **В образному відношенні (4)** добро асоціюється з білим (1) та червоним (1)

кольорами, вітерцем, який повіє в обличчя і полетить далі, а слід від нього залишиться назавжди (1), та квіткою з ароматом таким сильним, що його можна чути всюди, де б ми не були (1). **Уособленням добра (3)** виступають дитина (1), викладач (1), шийтська мучениця Фатеме Загра (1).»

СП слова-стимулу **بَدِي badī** ‘зло’

І – Тлумачення, об’єднані за принципом семантичної близькості:

негативне явище або поведінка (21): *čiz-i besyār nāpasand* ‘щось дуже неприйнятне’ (5), *kār-e nādorost va bad* ‘неправильний поганий вчинок’ (4), *zešti* ‘огидність’ (2), *čiz-i ke az e’edāl xārej šode-ast* ‘те, що вийшло за межі норми’ (2), *čiz-i-st ke ān-rā nādorost mipendārand* ‘те, що вважають неправильним’ (2), *šarr* ‘зло’ (1), *kār-i ke hič sud-i nadārad* ‘справа, яка не має користі’ (1), *kār-e xelāf-e qā’ede-ye qarār dāde šode* ‘вчинок, який суперечить усталеним правилам’ (1), *ān če bār-e ravāni-ye manfi dārad* ‘те, що несе з собою негативний психологічний тиск’ (1), *raftār-i ke xošāyand-e man nabāšad* ‘поведінка, яка мені не подобається’ (1), *raftār-e yek fard-i ke bifarhangi be namāyeš migozārad* ‘поведінка людини, яка демонструє відсутність культури’ (1); **страждання (11):** *zolm-o setam* ‘пригноблення’ (4), *āzār va aziyyat* ‘мука і страждання’ (4); *ān če ba’es-e nārāhati-ye ensān mišavad* ‘те, що засмучує людину’ (3); **погана природа та якості людини (10):** *badjens budan* ‘бути злим, шкідливим’ (2), *badseriešti* ‘зловмисність’ (1), *badzāt* ‘поганий’ (1), *badfekr budan* ‘бути зловмисним’ (1), *eštebāh-e ensān* ‘помилка людини’ (1), *naqs* ‘недолік’ (1), *fesād* ‘розбещеність’ (1), *nāmardi* ‘відсутність благородства’ (1), *pasti* ‘низькість’ (1); **спричиняє негативні наслідки (9):** *ān če bar zendegi va nezām-e jahān ta’sir-e manfi migozārad* ‘те, що має негативний вплив на життя і світоустрій’ (1), *ān če peyāmadhā-ye manfi dārad* ‘те, що має негативні наслідки’ (1), *āmel-i ke bā’es-e xarābi-ye jahān mišavad* ‘фактор, який призводить до руйнування у світі’ (1), *ān če bā’es-e virāni-ye xānevāde mišavad* ‘те, що призводить до руйнування родин’ (1), *mokāfāt-e amal* ‘відплата за скоєне’ (1), *az badi kardan hič hāsel nemišavad* ‘від зла нічого гарного не вийде’ (1), *ehsās-e nāxošāyand-i ijād mikonad* ‘спричиняє погане відчуття’ (1), *hess-i ke ruh-rā āzār dehad* ‘почуття, яке мучить дух’ (1), *māne’-e dustyābi ast* ‘перешкоджає знаходженню друзів’ (1); **погане ставлення до іншого (8):** *yek amal-e zešt dar qebāl-e šaxs-e digar* ‘поганий вчинок

по відношенню до іншого' (2), *mozāhem šodan-e digarān* 'заважати іншим' (2), *bā'es-e zarar be xod yā digarān mišavad* 'завдає шкоди собі або іншим' (2), *barāye šaxs-i talab-e xubi nakardan* 'небажання добра іншому' (1), *xiyānat* 'зрада' (1); **те, що порушує права людей (7):** *ān če haqq-e digarān-rā zāye' mikonad* 'те, що утискає права інших' (5), *xārej az orf budan* 'бути поза громадським правом' (1), *bi edālati* 'несправедливість' (1); **віддаленість (5):** *bā'es-e jodāyi va duri mišavad* 'спричиняє розлучення' (1), *ān če ensān-rā dur mikonad* 'те, що віддаляє людину' (1), *dur budan az xasāyel-e ensāni* 'бути далеко від людських якостей' (1), *duri-ye ravān-e ensān az osul-e ensāniyyat* 'віддаленість душі людини від принципів людяності' (1), *behtar-ast az ān duri konim* 'краще триматися від нього подальше' (1); **бруд (4):** *palidi* бруд (3), *namāyešgar-e darun-e palid* 'прояв брудного внутрішнього світу' (1); **протистоїть добру (4):** *moxālef-e xubi* 'протилежне добру' (3), *xubi bar badi bartari dārad* 'добре має перевагу над поганим' (1); **неправда (4):** *doruq* 'неправда брехня' (4); **неморальність (4):** *biaxlāqi* 'відсутність моралі' (3), *bā bār-e axlāqi-ye manfi* 'має негативний моральний аспект' (1); **пов'язане з релігією (3):** *ān če motābeq bā fetrat-e ellāhi-ye ensān nabāšad* 'те, що не відповідає божественній природі людини' (2), *ruh-e xabis* 'злий дух' (1); **відносне поняття (2):** *yek čiz-e nesbi-st* 'щось відносне' (1), *hičkas bad-e motlaq nist* 'ніхто не є абсолютно поганим' (1); **має бути (2):** *bāyad bāšad tā xubi ta'nā peyda konad* 'має бути, щоб добро набуло сенсу' (2); **багато (2):** *ziyād-ast* 'багато' (1), *bištar mowred-e tavajjoh qarār migirad* 'частіше вдаються до нього' (1);

II – Одиничні тлумачення:

agar dar haqq-e man bešavad zud farāmuš mikonam 'якщо стосується мене, то швидко забуваю' (1), *jā-yi ke qalb šekaste šavad va našavad labxand zad* 'місце, де розбивається серце і не можна посміхатися' (1); *čiz-i ke vojdan-e adam-i dar tazād bāše* 'те, з чим совість не згодна' (1), *soqut* 'занепад' (1), *siyāh* 'чорне' (1), *šekast* 'поразка' (1). Відмови (3). Загалом: 102+3.

Під час когнітивної інтерпретації отриманих даних ми виходили з загальної кількості усіх реакцій і тлумачень на слово стимул 𐬔𐬀 *badi* 'зло' – 196. Отже, за результатами проведеного психолінгвістичного експерименту концепт **badi** ЗЛО у перській мовній свідомості має такий зміст:

«ЗЛО – це погане начало в людському житті (93): негативне явище (36) або дії людини (9), що впливають з її зіпсованої природи та поганих якостей (13). Зло призводить до негативних наслідків (12) як у житті окремої людини, так і у світі в цілому, та протистоїть добру (11), правді (6) й моралі (6). **Зло, спрямоване проти інших (59)**, призводить до страждань людей (23), спричинених поганим ставленням до них (7), порушенням їхніх прав (7) та зрадою (4). Зло віддаляє від принципів людяності (8), породжує ненависть (6) та ворожнечу (4). **Зло асоціюється з (23)** чорним кольором (11), брудом (8) темрявою (3), уявляється як місце, де розбивається серце і не можна посміхатися (1). Зло пов'язане у свідомості іранців із **релігійними та міфологічними уявленнями (8)**, як ісламськими (5), так і зороастрійськими (3). Разом із цим зло – поняття відносне (3), його хоч і багато (2) і його не хочуть (1), але воно має бути (3), щоб добро могло себе проявити. Деякі люди швидко забувають завдане їм особисто зло (1), але воно, очевидно, може надходити навіть від друга (1) і брата (1). **Уособленням зла** виступає Гітлер (1).»

Відсоткове співвідношення проміантності когнітивних ознак обох концептів, об'єднаних в групи і одиничних, представлено на рис. 2.

Рисунок 2. Відсоткове співвідношення проміантності когнітивних ознак концептів *xubi* ДОБРО і *badi* ЗЛО

Отже, універсальні категорії добра і зла в перській мовній свідомості концептуалізуються через поняття і когнітивні сфери,

цілком зрозумілі носіям будь-якої етноментальності. Добро – це гарне начало в людському житті, що виявляється в стосунках з іншими людьми, прагненні робити для них гарні вчинки; добро – це найкращі й найприємніші речі у світі, основа родинних стосунків; добро походить від Бога. Зло – погане начало в людському житті; воно спрямоване проти інших людей, шкодить і спричиняє страждання, асоціюється з неприємними речами і явищами. Найбільшою етноспецифікою позначені реакції, що відбивають релігійні уявлення учасників експерименту, хоча варто зауважити, що в цілому відсоток респондентів, які осмислили досліджувану опозицію через поняття релігійної сфери, досить невисокий (4.8% і 4.0% відповідно). Це заслуговує на увагу з огляду на те, що в Ірані, який за державним ладом є Ісламською республікою, релігійному вихованню молоді надається особливе значення.

Висновки

Проведений з носіями перської мови і культури психолінгвістичний експеримент та когнітивна інтерпретація його результатів засвідчили, що концептуалізації аксіологічної опозиції **добро – зло** (خوبی *xubi* – بدی *badi*) перською мовною свідомістю притаманні як універсальні, так і етноспецифічні ознаки. При цьому можна зауважити, що сукупність універсальних ознак значно перевищує кількість етноспецифічних рис. Універсальність осмислення відповідних аксіологем полягає в тому, що уявлення носіїв перської мови і культури про добро і зло цілком вкладаються в загальнолюдську картину світу, в якій відповідні морально-етичні категорії займають основоположне місце. Звернення до релігійної сфери учасниками експерименту в процесі осмислення запропонованих понять, попри досить незначний відсоток відповідних реакцій, демонструє яскраву етноспецифіку. Зокрема привертають увагу рефлексії давньоіранських уявлень про уособлене поняття Зла (у вигляді Агримана) та наявність у свідомості респондентів архетипної кореляції між злом і неправдою, брехнею (перс. *doruq*), про що йшлося на початку статті.

Отже, поєднання інструментарію двох сучасних напрямів – когнітивної та психолінгвістики – у процесі реконструкції

концептуальних структур у свідомості людини не тільки уможливорює краще розуміння механізмів концептуалізації, а й дозволяє унаочнити процеси асоціювання носіїв певної мови і культури, визначити промінантність найважливіших ознак у складі змістової структури відповідних концептів. У випадку дослідження бінарних опозицій, які сходять до архетипних уявлень людства, це дозволяє як найкраще виявити рефлекси стародавніх семіотичних систем, які зберігаються у свідомості наших сучасників.

Важливість проведеного аналізу для подальших досліджень полягає, по-перше, в тому, що воно відкриває шлях до відповідних крос-культурних студій, а по-друге, становить інтерес в аспекті міжкультурної взаємодії, під час якої комунікантам необхідно не лише бути обізнаними в етноспецифічних концептах іншої лінгвокультури, а й враховувати особливості осмислення її представниками загальнолюдських понять.

Література

- Баранов, А.Н. (2001). *Введение в прикладную лингвистику*. Москва: Эдиториал.
- Белянин, В.П. (2003). *Психолингвистика*. Москва: Флинта: Московский психолого-социальный институт.
- Бойс, М. (2003). *Зороастрийцы: верования и обычаи*. (Пер. с англ. и прим. И.М. Стеблин-Каменского). Санкт-Петербург: Азбука-классика; Петербургское Востоковедение.
- Бутакова, Л.О. (2012). Значение слова как достояние индивида (на примере этически значимых лексем правда / ложь). *Вестник КемГУ*, 4–1(52), 198–205.
- Гамкрелидзе, Т.В., & Иванов, В.В. (1984). *Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультур* (В 2 т.). Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета.
- Горошко, Е.И. (2001). *Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента*. Харьков; Москва: РА-Каравелла.
- Жаботинская, С.А. (2013). Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс*, 6, 47–76.
- Залевская, А.А. (2011). *Значение слова через призму эксперимента*. Тверь: Тверской гос. ун-т.
- Иванов, В.В., & Топоров, В.Н. (1965). *Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период)*. Москва: Наука.
- Никаева, Т.М. (2016). Этнические стереотипы и оппозиция «свой, чужой, другой» в языковом сознании русских и якутов. А.В. Рудакова (Ред.), *Психолингвистика и лексикография* (Вып. 3, с. 79–87). Воронеж: Истоки.
- Никитина, С.Е. (2017). «Свое – чужое» в языке и культуре русских конфессиональных групп. *Вопросы психолингвистики*, 3(33), 76–91.

- Ощепкова, Е.С. (2014). Ценности «богатство» и «бедность» в языковом сознании русских. *Вопросы психолингвистики*, 4(22), 102–117.
- Привалова, И.В. (2005). *Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации)*. Москва: Гнозис.
- Серебренникова, Е.Ф. (2011). Аспекты аксиологического лингвистического анализа. Л.Г. Викулова (Ред.), *Лингвистика и аксиология: этносемиотрия ценностных смыслов* (с. 7–26). Москва: ТЕЗАУРУС.
- Соколов, С.Н. (1997). Древнейшая религия иранских племен. И.В. Рак (Ред.), *Авеста в русских переводах (1861–1996)* (с. 7–21). Санкт-Петербург: Журнал «Нева».
- Стернин, И.А. (2007). Психолингвистика и концептология. *Вопросы психолингвистики*, 5, 37–46.
- Тылец, В.Г., & Краснянская, Т.М. (2020). Психолингвистическое исследование концептов «опасность» и «безопасность» в языковом сознании студентов. *Вопросы психолингвистики*, 1(43), 84–97. <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2020-43-1-84-97>
- Уфимцева, Н.В., Рудакова, А.В., Стернин, И.А., Дебринн, М., & Бутакова, Л.О. (2016). Актуальные проблемы проведения и интерпретации результатов психолингвистических экспериментов (материалы круглого стола). А.В. Рудакова (Ред.), *Психолингвистика и лексикография* (Вып. 3, с. 4–19). Воронеж: Истоки.
- Чернышова, Е.Б. (2018). Оценочные ассоциативные доминанты русского языкового сознания: динамический аспект. *Вопросы психолингвистики*, 2(36), 127–144.
- Чулкина, Н.Л., & Кольцова, Н.В. (2019). Сопоставление концептуальных полей «богатство / бедность» в китайской и русской лингвокультурах: анализ языковых и рисуночных ассоциаций. *Вопросы психолингвистики*, 1(39), 150–164.
- Щербіна, С.М., & Гоца, Н.М. (2014). Онтологічна сутність бінарних концептів та основні підходи до їх вивчення в сучасній концептології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: Філологія*, 13, 157–160.
- Davies, M. (2012). A new approach to oppositions in discourse: The role of syntactic frames in the triggering of noncanonical oppositions. *Journal of English Linguistics*, 40(1), 41–73. <https://doi.org/10.1177/0075424210385206>
- Dundes, A. (1997). Binary Opposition in Myth: The Propp/Lévi-Strauss Debate in Retrospect. *Western Folklore*, 56(1), 39–50. <https://doi.org/10.2307/1500385>
- Forceville, C.J., & Renckens, T. (2013) The ‘good is light’ and ‘bad is dark’ metaphor in feature films. *Metaphor and the Social World*, 3(2), 160–179. <https://doi.org/10.1075/msw.3.2.03for>
- Koch, E. (2008). Complementary Oppositions in the Construal of Self and Others. *Journal of Psycholinguistic Research*, 37, 355–371. <https://doi.org/10.1007/s10936-008-9076-0>
- Kostić, N. (2015). Antonym sequence in written discourse: A corpus-based study. *Language Sciences*, 47(A), 18–31. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2014.07.013>
- Langacker, R.W. (2008). *Cognitive Grammar: A basic introduction*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331967.001.0001>
- Levi-Strauss, C. (1995). *The Story of Lynx*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lobanova, A., van der Kleij, T., & Spenader, J. (2010). Defining antonymy: A corpus-based study of opposites by lexico-syntactic patterns. *International Journal of Lexicography*, 23(1), 19–53. <https://doi.org/10.1093/ijl/ecp039>

- Martinek, S. (2019). LIGHT and DARK: oppositional metaphor as the interaction of cognitive mechanisms. *Jezikoslovlje*, 20(2), 279–302. <https://doi.org/10.29162/jez.2019.10>
- Mikołajczak-Matyja, N. (2018). The prototypicality of semantic opposition in the light of linguistic studies and psycholinguistic experiments. *Studies in Polish Linguistics*, 13(1), 1–23. <https://doi.org/10.4467/23005920SPL.18.001.8463>
- Murphy, M.L., Jones, S., & Koskela, A. (2015). Signals of contrastiveness: But, oppositeness, and formal similarity in parallel contexts. *Journal of English Linguistics*, 43(3), 227–249. <https://doi.org/10.1177/0075424215591852>
- Paradis, C., Willners, C., & Jones, S. (2009). Good and bad opposites. Using textual and experimental techniques to measure antonym canonicity. *The Mental Lexicon*, 4(3), 380–429. <https://doi.org/10.1075/ml.4.3.04par>
- Podsievak, K., Sieriakova, I., & Franko, O. (2020). Binary Opposition «Man-Machinery» in R. Bradbury Science Fiction Works: A Cognitive Linguistic Approach. *Arab World English Journal: Special Issue on English in Ukrainian Context*, 321–329. <https://doi.org/10.24093/awej/elt3.26>
- Strati, E., & Aleksander, G. (2014). Antonyms and the Linguistic Nature of Opposition. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(4), 493–497.
- Talmi, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics. Concept Structuring Systems* (Vol. 1). Cambridge, MA: MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/6847.001.0001>

References

- Baranov, A.N. (2001). *Vvedeniye v prikladnuyu lingvistiku [Introduction to Applied Linguistics]*. Moscow: Editorial [in Russian].
- Belyanin, V.P. (2003). *Psikholingvistika [Psycholinguistics]*. Moscow: Flinta: Moskovskiy psikhologo-sotsialnyi institut [in Russian].
- Boyse, M. (2003). *Zoroastriitsy: verovaniya i obychayi [Zoroastrians: beliefs and customs]* (Transl. I.M. Steblin-Kamenskii). Sankt-Petersburg: Azbuka; Peterburgskoie Vostokovedenie [in Russian].
- Butakova, L.O. (2012). Znachenije slova kak dostoyaniye individa (na primere eticheski znachimykh leksem pravda / lozh) [Word Meaning as a Personal Acquaintance (based on the ethically significant lexemes truth / lie)]. *Vestnik KemGU – Courier of Kemerovo State University*, 4–1(52), 198–205.
- Chernyshova, E.B. (2018). Otsenochnyie assotsiativnyie dominanty russkogo yazykovogo soznaniya: dinamicheskii aspekt [Evaluative Associative Dominants of Russian Language Consciousness: The Dynamic Aspect]. *Voprosy psikholingvistiki – Journal of Psycholinguistics*, 2(36), 127–144 [in Russian].
- Chulkina, N.L., & Koltsova, N.V. (2019). Sopostavleniye kontseptualnykh poley «bogatstvo / bednost'» v kitayskoy i russkoy lingvokulturakh: analiz yazykovykh i risunochnykh assotsiatsiy [The Comparative Analysis of the Conceptual Domain «Wealth/Poverty» in the Language Consciousness of Russians and Chinese: a Case Study of Language and Picture Associations]. *Voprosy psikholingvistiki – Journal of Psycholinguistics*, 1(39), 150–164 [in Russian].
- Davies, M. (2012). A new approach to oppositions in discourse: The role of syntactic frames in the triggering of noncanonical oppositions. *Journal of English Linguistics*, 40(1), 41–73. <https://doi.org/10.1177/0075424210385206>

- Dundes, A. (1997). Binary Opposition in Myth: The Propp/Lévi-Strauss Debate in Retrospect. *Western Folklore*, 56(1), 39–50. <https://doi.org/10.2307/1500385>
- Forceville, C.J., & Renckens, T. (2013) The ‘good is light’ and ‘bad is dark’ metaphor in feature films. *Metaphor and the Social World*, 3(2), 160–179. <https://doi.org/10.1075/msw.3.2.03for>
- Gamkrelidze, T.V., & Ivanov, V.V. (1984). *Indoyevropeyskiy yazyk i indoyevropeitsy. Rekonstruktsiya i istoriko-typologicheskiy analiz prayazyka i protokultury* [The Indo-European language and Indo-Europeans. Reconstruction and historical and typological analysis of proto-language and proto-culture] (Vols. 1–2). Tbilisi: Izd-vo Tbilisskogo universiteta [in Russian].
- Goroshko, E.I. (2001). *Integrativnaya model svobodnogo assotsiativnogo eksperimenta* [Integrative model of free-association experiment]. Kharkov; Moscow: RA-Karvella [in Russian].
- Ivanov, V.V., & Toporov, V.N. (1965). *Slavyanskiye yazykovyye modeliruyushiy semioticheskiye sistemy (Drevniy period)* [Slavic language modeling semiotic systems (Ancient period)]. Moscow: Nauka [in Russian].
- Koch, E. (2008). Complementary Oppositions in the Construal of Self and Others. *Journal of Psycholinguistic Research*, 37, 355–371. <https://doi.org/10.1007/s10936-008-9076-0>
- Kostić, N. (2015). Antonym sequence in written discourse: A corpus-based study. *Language Sciences*, 47(A), 18–31. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2014.07.013>
- Langacker, R.W. (2008). *Cognitive Grammar. A basic introduction*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331967.001.0001>
- Levi-Strauss, C. (1995). *The Story of Lynx*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lobanova, A., van der Kleij, T., & Spenader, J. (2010). Defining antonymy: A corpus-based study of opposites by lexico-syntactic patterns. *International Journal of Lexicography*, 23(1), 19–53. <https://doi.org/10.1093/ijl/ecp039>
- Martinek, S. (2019). LIGHT and DARK: oppositional metaphor as the interaction of cognitive mechanisms. *Jezikoslovlje*, 20(2), 279–302. <https://doi.org/10.29162/jez.2019.10>
- Mikolajczak-Matyja, N. (2018). The prototypicality of semantic opposition in the light of linguistic studies and psycholinguistic experiments. *Studies in Polish Linguistics*, 13(1), 1–23. <https://doi.org/10.4467/23005920SPL.18.001.8463>
- Murphy, M.L., Jones, S., & Koskela, A. (2015). Signals of contrastiveness: But, oppositeness, and formal similarity in parallel contexts. *Journal of English Linguistics*, 43(3), 227–249. <https://doi.org/10.1177/0075424215591852>
- Nikaieva, T.M. (2016). Etnicheskiye stereotipy i oppozitsiya «svoi, chuzhoi, drugoi» v yazykovom soznanii russkikh i yakutov [Ethnic stereotypes and the opposition «self, other, strange» in the language consciousness of Russians and Yakuts]. In A.V. Rudakova (Ed.), *Psiholingvistika i leksikografiya – Psycholinguistics and Lexicography* (Vol. 3, pp. 79–87). Voronezh: Istoki [in Russian].
- Nikitina, S.E. (2017). «Svoye – chuzhoye» v yazyke i kulture russkikh konfessionalnykh grupp [«Our – alien» in language and culture of Russian confessional groups]. *Voprosy psikholingvistiki – Journal of Psycholinguistics*, 3(33), 76–91 [in Russian].
- Oshchepkova, E.S. (2014). Tsennosti «bogatstvo» i «bednost» v yazykovom soznanii russkikh [Values «Wealth» and «Poverty» in the Language Consciousness of Russians]. *Voprosy psikholingvistiki – Journal of Psycholinguistics*, 4(22), 102–117 [in Russian].

- Paradis, C., Willners, C., & Jones, S. (2009). Good and bad opposites. Using textual and experimental techniques to measure antonym canonicity. *The Mental Lexicon*, 4(3), 380–429. <https://doi.org/10.1075/ml.4.3.04par>
- Podsievak, K., Sieriakova, I., & Franko, O. (2020). Binary Opposition «Man-Machinery» in R. Bradbury Science Fiction Works: A Cognitive Linguistic Approach. *Arab World English Journal: Special Issue on English in Ukrainian Context*, 321–329. <https://doi.org/10.24093/awej/elt3.26>
- Privalova, I.V. (2005). *Interkultura i verbalnyi znak [Interculture and a verbal sign]*. Moscow: Gnozis [in Russian].
- Serebrennikova, E.F. (2011). Aspekty aksiologicheskogo lingvisticheskogo analiza [Aspects of axiological linguistic analysis]. In L.G. Vikulova (Ed.), *Lingvistika i aksiologiya: etnosemiometriya tsennostnykh smyslov – Linguistics and axiology: ethno-semiometry of value senses* (pp. 7–26). Moscow: Tezaurus [in Russian].
- Shcherbina, S.M., & Gotsa, N.M. (2014). Ontologichna sutnist' binarnykh kontseptiv ta osnovni pidhody do yikh vyvchennia v suchasniy kontseptologii [The ontological essence of binary concepts and the main approaches to their study in modern conceptology]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universitetu: Filologiya – Scientific Bulletin of the International Humanities University: Philology*, 13, 157–160 [in Ukrainian].
- Sokolov, S.N. (1997). Drevneishaya religiia iranskikh plemion [The oldest religion of the Iranian tribes]. In I.V. Rak (Ed.), *Avesta v russkikh perevodakh (1861–1889) – Avesta in Russian translations (1861–1889)* (pp. 7–21). Sankt-Petersburg: Jurnal «Neva» [in Russian].
- Sternin, I.A. (2007). Psikholingvistika i kontseptologiya [Psycholinguistics and Conceptology]. *Voprosy psikholingvistiki – Journal of Psycholinguistics*, 5, 37–46 [in Russian].
- Strati, E., & Aleksander, G. (2014). Antonyms and the Linguistic Nature of Opposition. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(4), 493–497.
- Talmi, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics. Concept Structuring Systems* (Vol. 1). Cambridge, MA: MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/6847.001.0001>
- Tylets, V.G., & Krasnianskaya, T.M. (2020). Psikholingvisticheskoye issledovaniye kontseptov «opasnost'» i «bezopasnost'» v yazykovom soznanii studentov [Psycholinguistic Meaning of the Concepts «Danger» and «Safety» in the Language Consciousness of Students]. *Voprosy psikholingvistiki – Journal of Psycholinguistics*, 1(43), 84–97/ <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2020-43-1-84-97> [in Russian].
- Ufimtseva, N.V., Rudakova, A.V., Sternin, I.A., Debrenn, M., & Butakova, L.O. (2016). Aktualnyye problemy provedeniya i interpretatsii rezultatov psikholingvisticheskikh eksperimentov (materialy kruglogo stola) [Actual problems of conducting and interpreting the results of psycholinguistic experiments (materials of the round table)]. In A.V. Rudakova (Ed.), *Psihologiya i leksikografiya – Psycholinguistics and Lexicography* (Vol. 3, pp. 4–19). Voronezh: Istoki [in Russian].
- Zalevskaya, A.A. (2011). *Znachenie slova cherez prizmu eksperimenta [The meaning of the word through the prism of experiment]*. Tver: Tverskoi gos. un-t [in Russian].
- Zhabotynskaya, S.A. (2013). Imya kak tekst: kontseptualnaya set' leksicheskogo znacheniya (analiz imeni emotsiyi) [The name as a text: conceptual network of lexical meaning (analysis of the name of emotion)]. *Kognitsiya, kommunikatsiya, diskurs – Cognition, communication, discourse*, 6, 47–76 [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Метою статті є встановлення концептуального змісту аксіологічної опозиції «добро – зло» у перській мовній свідомості на основі проведеного з носіями перської мови психолінгвістичного експерименту та когнітивної інтерпретації його результатів.

Методи дослідження. Використано два методи психолінгвістичного аналізу семантики слова: вільний асоціативний експеримент та метод прямого тлумачення або розгорнутої дефініції слів. Усього в експерименті взяли участь 102 особи різного віку і статусу. За результатами оброблення даних, отриманих на першому етапі експерименту, було сформовано асоціативне поле досліджуваних концептів, а внаслідок аналізу розгорнутих предикацій у процесі семантизації запропонованих слів – їхнє семантичне поле. В основу оброблення експериментальних даних покладено особливу методику групування мовного матеріалу із застосуванням контент-аналізу: одиницями аналізу поставали опорні слова, що повторювалися у відповідях різних респондентів і розглядалися як ключові концептуальні ознаки. Завершальним етапом аналізу стала когнітивна інтерпретація даних, базована на принципах «конструювання» змісту мовного виразу Р. Ленекера.

Результати. В результаті проведеного дослідження встановлено, що концептуалізації аксіологічної опозиції «добро – зло» перською мовною свідомістю притаманні як універсальні, так і етноспецифічні ознаки. При цьому переважання перших із них свідчить про те, що уявлення носіїв перської мови і культури про добро і зло цілком вкладаються в загальнолюдську картину світу, згідно з якою ці морально-етичні категорії займають основоположне місце в системі цінностей індивіда.

Висновки. Як показав проведений аналіз, застосування дослідницького апарату двох сучасних мовознавчих напрямів – когнітивної та психолінгвістики – до вивчення специфіки концептуалізації різних фрагментів зовнішнього і внутрішнього світу людини представниками різних етнокультурних спільнот уможливорює в найбільш об'єктивний спосіб визначення набору універсальних та етноспецифічних ознак, притаманних як процесам асоціювання респондентів, так і змістовій структурі досліджуваних концептів.

Ключові слова: аксіологічна опозиція, психолінгвістичний експеримент, стимул, реакція, концептуальна структура, когнітивна інтерпретація.

Мазепова Елена. Концептуализация аксиологической оппозиции добро – зло (خوبی *xubi* – بدی *badi*) в сознании носителей персидского языка

АННОТАЦИЯ

Целью статьи является определение концептуального содержания аксиологической оппозиции «добро – зло» в персидском языковом сознании на основе проведенного с носителями персидского языка психолингвистического эксперимента и когнитивной интерпретации его результатов.

Методы исследования. Использовано два метода психолингвистического анализа семантики слова: свободный ассоциативный эксперимент и метод прямого толкования или развернутой дефиниции слов. Всего в эксперименте приняли участие 102 человека разного возраста и социального статуса. По результатам обработки данных, полученных на первом этапе эксперимента, было сформировано ассоциативное поле исследуемых концептов, а в результате анализа развернутых предикаций в процессе семантизации предложенных слов – их семантическое поле. В основу обработки экспериментальных данных положено особенную методику группировки языкового материала с использованием контент-анализа: единицами анализа выступали опорные слова, повторяющиеся в ответах разных респондентов, которые рассматривались как ключевые концептуальные признаки. Заключительным этапом анализа стала когнитивная интерпретация данных, основанная на принципах «конструирования» содержания языкового выражения Р. Лэнекера.

Результаты. В результате проведенного исследования установлено, что концептуализации аксиологической оппозиции «добро – зло» персидским языковым сознанием присущи как универсальные, так и этноспецифические признаки. При этом преобладание первых из них свидетельствует о том, что представления носителей персидского языка и культуры о добре и зле полностью укладываются в общечеловеческую картину мира, в соответствии с которой эти морально-этические категории занимают основополагающее место в системе ценностей индивида.

Выводы. Использование исследовательского аппарата двух современных направлений языкознания – когнитивной и психолингвистики – в процессе изучения специфики концептуализации разных фрагментов внешнего и внутреннего мира человека представителями разных этнокультурных сообществ позволяет наиболее объективным образом определить набор универсальных и этноспецифических признаков, присущих как процессам ассоциирования респондентов, так и содержательной структуре исследуемых концептов.

Ключевые слова: аксиологическая оппозиция, психолингвистический эксперимент, стимул, реакция, концептуальная структура, когнитивная интерпретация.